

Suomen Yhdyspankin setelit vuosina 1866–1892

1850-luvun loppupuoli oli vilkkaan toiminnan aikaa maamme yhteiskuntaelämän eri aloilla, ennen kaikkea talouselämässä. Tällöin virisi mm. sanomalehdistössä keskustelu ja kampanja rahalaitosjärjestelmämme kehittämiseksi. Keskeisenä aiheena keskustelussa oli liikepankkien perustaminen. Jo niin aikaisin kuin 1837 oli eräässä lehtikirjoituksessa korostettu, miten liikepankit niissä maissa, joissa niitä on, "edistävät elinkeinoja ja elättävät ihmisiä ympärillään." Siellä mistä pankit puuttuvat, hallituksen yrityksille myöntämät avustukset ja uhrukset menevät useimmiten hukkaan, sanottiin. Keskustelussa korostettiin, että yksityispankit vaikuttavat edullisesti yleisen hyvinvoinnin kehitykseen, kun taas monopoli-

soituneiden valtionpankkien vaikutukset ovat kokemusten mukaan epäsuotuisat. Eri yhteyksissä pohdiskeltiin myös kysymystä siitä, miten vastaperustettu pankki saisi pääomia toimintansa ylläpitämiseksi. Monet olivat sitä mieltä, että tämän ongelman ratkaisisi setelien julkaiseminen — setelien liikkeeseen laskeminen ei saisi olla vain keskuspankin etuoikeus; myös yksityispankkien tulisi saada painaa seteleitä, jotka antaisivat pankeille tarvittavat varat mm. antolainausta varten.

Yhdyspankki perustetaan — ilman setelinanto-oikeutta

Esivalta katseli kuitenkin karsain silmin liikepankkisuunnitelmia ja setelikysymystä. Kilpailua

pelättiin, ja siksi aluksi ei vastustettu ainoastaan pankkien perustamista, vaan myös setelinanto-oikeutta. Tästä huolimatta ne henkilöt, joiden mielestä yksityispankit olisivat ratkaisu niihin moniin taloudellisiin vaikeuksiin, joiden kanssa maan oli kamppailtava, työskentelivät väsymättä, ja heidän ponnistelunsa johtivat myös tulokseen.

Parin vuoden valmistelujen jälkeen perustettiin Suomen Yhdyspankki 21. toukokuuta 1862 ja avattiin yleisölle saman vuoden heinäkuun alussa. Näin maamme oli saanut ensimmäisen liikepankkinsa, jolla oli pääkonttori Ritarihuoneella Helsingissä ja sivukonttorit kymmenessä kaupungissa. Setelinantosuunnitelmista oli kuitenkin toistaiseksi luovuttu. Tämä

osoittautuikin oikeaksi menette-
lyksi silloisessa tilanteessa. Jos
Yhdyspankki olisi pitänyt kiinni
vaatimuksesta saada laskea liik-
keeseen omia seteleitään, viran-
omaiset olisivat ehkä viivyttäneet
toimiluvan myöntämistä pankille.
Hallituksen taholla pelättiin paitsi
sitä, että uudesta pankkilaitokses-
ta tulisi valtionpankin kiusallinen
kilpailija, myös setelinanto-oikeu-
den väärinkäyttöä. Niin ikään oli-
tiin huolestuneita siitä, että uudet
liikepankkisetelit syrjäyttäisivät
keskuspankin setelit.

Ensimmäinen yritys laskea liikkeeseen seteleitä

Yhdyspankki oli toiminut run-
saan vuoden, kun ajan katsottiin
olevan kypsä setelinantosuunni-
telmien esille ottamiseen. Marras-
kuussa 1863 lähetettiin keisarille
osoitettu kirje ja anottiin lupaa
julkaista painettuja tai kaiverret-
tuja 25, 50 ja 100 markan seteleitä.
Tämä toimenpide oli todiste tar-
kasta harkinnasta — korkeat ar-
vot takaisivat, ettei Suomen Pan-
kin pikkuseteleitä ja metallirahaa
syrjäytettäisi liikkeestä. Kirjelmä
oli ajan tapaan erittäin sirosti muo-
toiltu, tästä todisteena loppufraa-
sit: ”... Yllämainituin perustein,
ja erityisesti kun setelinannolle
woidaan ilman vaikeuksia järjes-
tää sellaisia kontrolleja, että se an-

taa yleisölle mitä täydellisimmän
warmuuden, Yhdyspankki uskal-
taa nöyrästi odottaa Armollista
suostumusta edellä esitettyyn nöy-
rään anomukseen . . .”

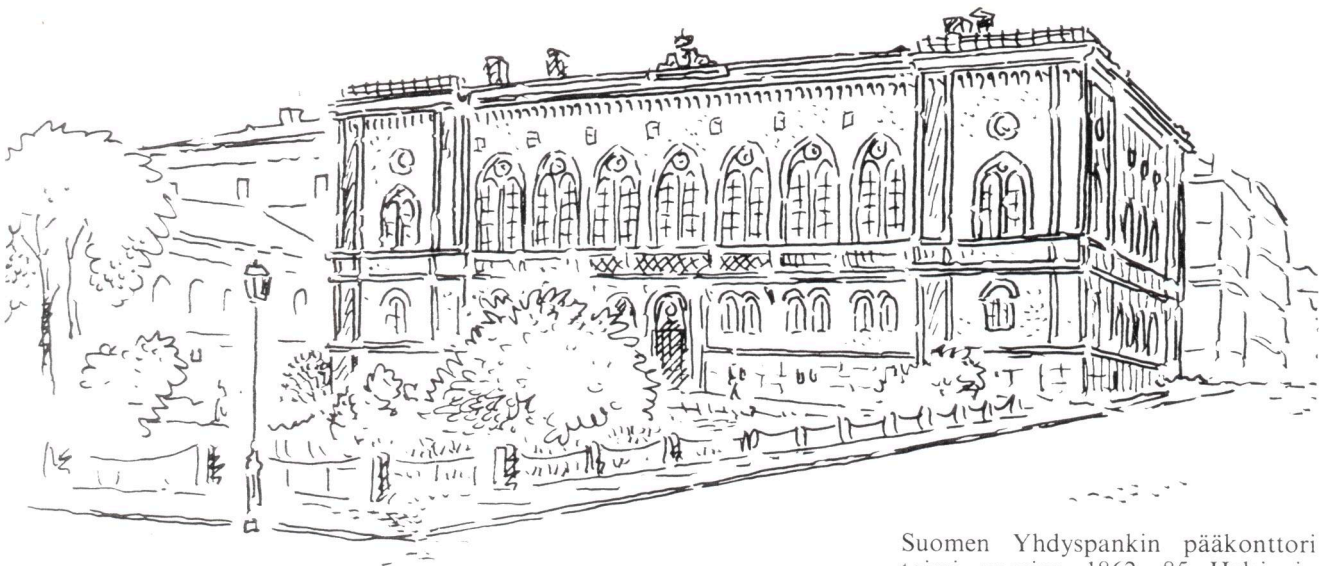
Kirjelmän allekirjoittivat johto-
kunnan kolme jäsentä ja viisi hal-
lintoneuvoston jäsentä. Anomus
ei kuitenkaan johtanut toivottuun
tulokseen, vaan viranomaiset jät-
tivät sen lepäämään. Aika ei ollut
kaikesta huolimatta vielä kypsä
yksityiseen setelinantoon. Mutta
kun vuoden 1866 tammikuussa an-
nettiin asetus, joka oikeutti yksi-
tyispankit laskemaan liikkeeseen
seteleitä, viranomaisten oli vaikea
asettua enää poikkiteloin. Ruot-
sissa oli tuohon aikaan jo parilla-

kymmenellä yksityispankilla sete-
linanto-oikeus.

Pitkä askel eteenpäin . . .

Kokouksessaan helmikuussa
1866 pankin hallintoneuvosto (tai
pankkivaliokunta, joksi sitä tuol-
loin kutsuttiin) totesi, että nyt
lailla annettua oikeutta laskea se-
teleitä liikkeeseen tuli pyrkiä käyt-
tämään hyväksi. Yhtiökokous otti
2. maaliskuuta kysymyksen esille
ja päätti yksimielisesti, että lupaa
anottaisiin. Sen sijaan oltiin kahta
mieltä annin kokonaismäärästä.
Toinen kanta oli, että seteleitä pai-
nettaisiin pankin pääoman suu-
ruinen määrä, ts. 3 miljoonaa
markkaa, toinen taas katsoi, että
1,5 miljoonaa markkaa olisi ”aluk-
si ja ennenkuin oli tarkempaa ko-
kemusta saatu” riittävä. Pitkän ja
vilkkaan keskustelun jälkeen asia-
ta äänestettiin, jolloin pienemmän
määrän kannattajat voittivat.

Hallintoneuvosto käsitteli tou-
kokuun kokouksessaan seteliasiaa
ja päätti yhtiökokouksen päätök-
sen mukaisesti anoa Keisarilta oi-
keutta laskea liikkeeseen 5, 10, 25
ja 100 markan seteleitä. Jo tässä
vaiheessa johtokunta (jota tuohon
aikaan kutsuttiin emä-toimikun-
naksi) oli pyytänyt seteleistä ehdo-
tuksia Wienin Hovi- ja Valtion-
kirjapainolta sekä litografi F.F.C.
Tilgmannilta Helsingistä.

Suomen Yhdyspankin pääkonttori
toimi vuosina 1862—85 Helsingin
Ritarihuoneella neljässä pienessä huo-
neessa.

Ensimmäiset seteliluonnokset voitiin esitellä hallintoneuvoston kokouksessa heinäkuussa 1866. Ne olivat todennäköisesti Tilgmannin valmistamat, hän toimi nimittäin tuolloin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapainossa. Hallintoneuvosto ei kuitenkaan hyväksynyt ehdotusta, vaan pyysi omien ohjeittensa mukaisia uusia versioita. Pankin toimitusjohtaja sai tehtäväkseen teettää vielä yhden ehdotuksen jollakin kuuluisalla tukholmalaisella kaivertajalla sekä hankkia tarvittavat tiedot mahdollisuuksista valmistaa seteleiden lomakkeet ja niihin vaadittava paperi Ruotsissa.

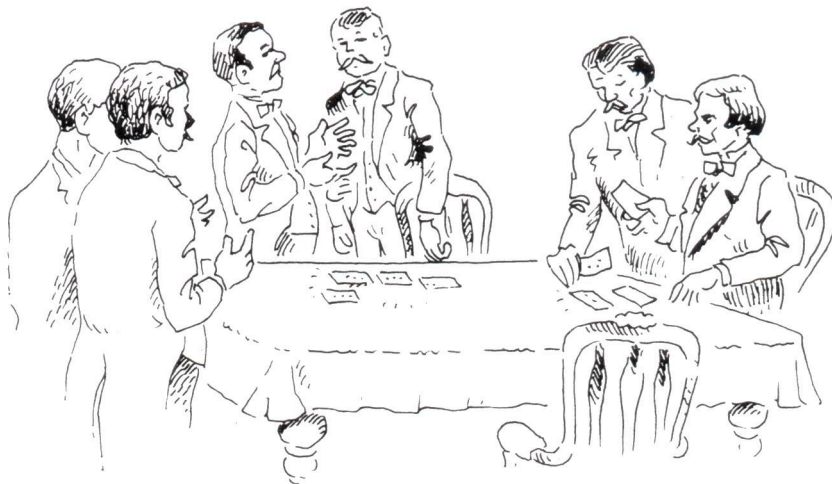
Keisarillisen Senaatin Finanssi-toimituskunta hyväksyi elokuun 1. päivänä 1866 Yhdyspankin anomuksen saada laskea liikkeeseen omia seteleitä ja lähetti pankin johtokunnalle kirjelmän käskyllä, että oli jätettävä ”luonnos ja määrittely setelien ulkonäöstä ja muodosta sekä samoin aikanaan ilmoitettava missä kirjapainossa, mieluummin täällä kaupungissa, setelit valmistettaisiin.”

Samalla ilmoitettiin, että senaatti asettaisi setelinannon valvojaksi asiamiehen, jonka palkkion, tuhat markkaa vuodessa, maksaisi Yhdyspankki.

... ja taaksepäin

Senaatti ei kuitenkaan hyväksynyt Yhdyspankin anomusta sellaisenaan. Kuten edellä on kerrottu, pankki oli anonut lupaa laskea liikkeeseen 5, 10, 25 ja 100 markan seteleitä, jotka ”esiintulleiden maksujen sattuessa täydentäisivät Suomen Pankin seteleitä”. Viimeksi mainittujen joukossa ei näet ollut lainkaan kolmea ensimmäintä arvoa, sen sijaan kyllä 1, 3, 12 ja 20 markan ym. seteleitä. Senaatti hylkäsi 5 ja 10 markan setelit ja asetti tilalle 15 markan setelit. Pelko valtionpankin pikkusetelien syrjäyttämisestä esitti taas omaa osaansa.

Päätöksen pankille aiheuttama tietynlainen pettymys näkyy hallintoneuvoston pöytäkirjasta 30.8. 1866, jossa todettiin että eräät senaatin asettamat ehdot eivät olleet sopuosinnussa tammikuun 15. päivän asetuksen kanssa. Hallinto-

neuvosto oli kuitenkin sitä mieltä, että pankin kannatti käyttää setelinanto-oikeuttaan.

Kolmen vuoden odotus

Elokuun kokouksessa 1866 hallintoneuvostolla oli tilaisuus tutkiskella uusia seteliluonnoksia, joista osan oli valmistanut tukholmalaisen Valtakunnan Säätyjen Pankin kirjapainon johtaja, professori Bagge, osan Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapaino. Hallintoneuvosto päätti, että kotimainen kirjapaino valmistaisi setelit ehdotuksensa mukaisesti, vain muutama pienehkö muutos tehtiin, ennen kuin ne lähetettiin edelleen senaattiin. Kirjapaino oli aikaisemmin tehnyt vastaavanlaisia töitä hallituksen laskuun ja oli siten neuvoston mielestä riittävän luotettava ”jotta väärinkäyttöä setelien valmistuksessa ei tulisi tapahtumaan.”

Senaatin kokouksessa lokakuussa kolmen setelin luonnokset olivat esillä. Senaatti hyväksyi vain 25 markan setelin sellaisenaan ja pyysi uudet luonnokset 15 ja 100 markan seteleistä ”katsoen, ettei niissä olewaa waakunaa eikä sen päälle asetettua suuriruhtinaallista kruunua sowi sijoittaa pankin seteleihin.”

Hallintoneuvoston kokouksessa 5. tammikuuta 1867 luettiin Keisarin armollinen päätös 21. päivästä marraskuuta 1866. Pankille myönnettiin nyt, kolme vuotta sen jälkeen kun ensimmäinen anomus asian johdosta oli tehty, oikeus laskea liikkeeseen seteleitä siinä muodossa ja siinä laajuudessa, johon monen mutkan kautta oli päädytty.

Tämän kokouksen aikoihin pankin setelien painatus oli täydessä käynnissä. Johtokunta tiedottikin hallintoneuvostolle, että ”setelinvalmistus oli parhaillaan

meneillään ja että pienehkö erä valmiita blanketteja voitaisiin toimittaa kirjapainosta kuluvan tammi-kuun aikana.”

Valmistusta valvoi valtion asiamies. Senaatti oli hyväksynyt asiamiehen laatiman valvontaehdotuksen, joka sisälsi mm. seuraavia kohtia:

— setelipaperi, ns. blanketit, voitiin säilyttää Yhdyspankissa sinitöitynä valmistajan, Tervakoski Osakeyhtiön, ja asiamiehen sinitöillä

— asiamiehen tuli olla läsnä setelipaperia siirrettäessä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapainoon

— setelinvalmistuksen tuli tapahtua ”muista painotiloista eriste-tyissä huoneissa”

— kirjapaino velvoitettiin palauttamaan sama määrä blanketteja, kuin se oli ottanut vastaan, joko valmiina seteleinä tai makulatuurina, joista kaikista oli oltava kuitaus erityisessä tilikirjassa

— kirjapainon tuli korvata jokainen puuttuva blanketti korkeimmasta setelinarvosta, ts. 100 markalla.

Ensimmäinen anti vuonna 1867

Setelianti alkoi huhtikuussa 1867. Pankki vastaanotti valtion asiamieheltä vuosina 1867—81 kaikkiaan 110 200 kappaletta 15 markan seteliä, vuosina 1867—82 78 600 kappaletta 25 markan seteliä ja vuosina 1867—78 9 000 kappaletta 100 markan seteliä. Kaikki nämä setelit poistettiin liikkeestä 21. toukokuuta 1892, t.s. pankin 30-vuotispäivänä.

Kuten kuvat sivulla 8 osoittavat, pankin ensimmäiset setelit olivat niin taiteelliselta kuin painotekniseltäkin kannalta katsottuna varsin vaatimattomia. Merkillepantavaa on, että setelien arvot ilmoitettiin suomeksi, ruotsiksi, englanniksi, saksaksi, venäjäksi ja ranskaksi. Värejä ja ornamentteja oli vähänlaisesti, minkä vuoksi seteleitä oli helppo väärentää. 15 markan setelin lopullinen hyväksyty kuva-aihe määriteltiin virallisesti seuraavasti: ”soikulainen kehätaulu, kuvaillen kahta toinen toiseensa lyötyä kättä”. Vielä siinä ehdotuksessa, joka jä-

tettiin senaatille syksyllä 1866, tämä osa setelistä oli aivan toisenlainen — ”tähtiä täynnä oleva kehätaulu suuriruhtinaallisine kruunuineen, joka ympäröi seisovaa leijonaa, jolla on toisessa käpälässä ylösnostettu miekka, toisessa sapeli, johon leijona nojautuu”.

Tämä aihe siis vaihdettiin kahteen luottamuksellisessa puserruksessa olevaan käteen — sinänsä erinomainen vertauskuva pankille, jonka nimi on Yhdyspankki. 25 markan setelin kuva-aihe, mehiläispesä, luonnehti työteliäisyyttä ja ahkeruutta. 100 markan setelin vertauskuvalliseksi hahmoksi tuli kaupan jumala Merkurius, siivet kypärässä ja sauva kädessä.

Lahjoitus yliopistolle

Yhdyspankki juhli seteliantia lahjoittamalla numerolla 1 varustetut 15, 25 ja 100 markan setelit Helsingin Yliopistolle. Tämä meno-erä tuli merkittä ”tilitaseessa 140

markan poistona”. Muutamia viikkoja myöhemmin hallintoneuvoston kokouksen pöytäkirjan pykälään 1 merkittiin seuraavat rivit: ”Esitettiin Keisarillisen Aleksanterin Yliopiston rehtorin kirjelmä huhtikuun 20. päivältä, missä rehtori tuo julki Consistorium Academicumin vilpittömät kiitokset siitä hyväntahtoisesta huomaavaisuudesta, jota Yhdyspankki on osoittanut Keisarillista Aleksanterin Yliopistoa kohtaan, lahjoittamalla Yliopiston kokoelmiin pankin 100:ksi, 25:ksi ja 15:ksi markaksi armollisesti vahvistettujen setelivalöörien ensimmäiset numerot . . .”

Riittävä takuu seteleille

Yhdyspankin täytyi tietysti taa- ta painattamansa setelit. Tämä tapahtui siten, että pankki talletti ”julkiseen säilöön” seteliantia vastaavan määrän arvopapereita. Vakuudet sijoitettiin Suomen Pankkiin ja ne käsittivät esim. 1870-luvulla venäläis-englantilaisia valtionlainaobligatioita, Suomen Hypoteekkiyhdistyksen obligatioita, unkarilaisia valtionlainaobligatioita, sekä velkakirjoja jotka oli kiinnitetty mm. ruutitehtaaseen siihen kuuluvine maaomistuksineen. Myös se, että setelianti oli suuruudeltaan vain puolet pankin pääomasta, oli takeena setelien varmuudelle.

Yhdyspankki kiinnitti erityistä huomiota siihen, etteivät Suomen Pankkiin säilytettäväksi jätetyt arvopaperit mitenkään vahingoittuisi. Esimerkiksi 1880-luvun puolivälissä, jolloin ilmassa oli sodan uhka, pankki kääntyi anomuksi- neen senaatin puoleen saadakseen

siirretyksi keskuspankissa säilytettävät vakuudet turvallisempaan suojaan "Tampereen kaupunkiin Yhdyspankin lukuun valmistettuun kassaholviin". Tähän anomukseen ei suostuttu, mutta senaatti päätti, että vakuudet siirrettäisiin Suomen Valtionkonttoriin "säilytettäväksi tulevaisuudelle siellä".

Suuri seteli- ja kolikkovalikoima

Yhdyspankin setelianti sujui suuremmitta vaikeuksista. Pankki sai toivomansa liikepääoman ja yleisön setelivalikoima monipuolistui. Yhdyspankin 15, 25 ja 100 markan setelien lisäksi olivat käytössä keskuspankin 1, 3, 12, 20, 40 ja 100 markan setelit. Meidän silmissämme omituiset arvot johduivat siitä, että myös venäläistä rahaa käytettiin maksuvälineenä: yksi rupla vastasi neljää markkaa. Esim. 30 ruplaa oli siten 120 markkaa ja tällainen määrä voitiin maksaa uskomattoman monella yhdistelmällä. Oli mahdollista valita esim. neljäkymmentä 3-markkasta, kymmenen 12-markkasta, kahdeksan 15-markkasta, kolme 40-markkasta, neljä 25-markkasta plus yksi kaksikymppinen jne. Arvojen puutetta ei siten ollut, oli mm. myös 1 ja 2 markan hopealantteja, maksuvälineitä sen sijaan oli usein niukasti. Eräs pääkaupungin sanomalehti, Helsingfors Dagblad, tervehtikin Yhdyspankin seteleitä tästä syystä tyydytyksellä — ne olivat "säätelijöitä", jotka esim. niukan rahan aikana olivat omiaan "keventämään painetta". Lehti kirjoitti myös, että setelien vakuudet olivat niin varmat, ettei käyttäjälle koinut minkäänlaista riskiä. Artikkelin loppusanat kannattaa siteerata: "Sellaisissa olosuhteissa... saamme siten toivottaa näille Suomen ensimmäisille yksityispankki-seteleille menestystä sekä lausua toiveen, että ne omalla hyödyllisellä vaikutuksellaan saisivat epäilijät vakuuttuneiksi pankkivapauden eduista."

Hufvudstadsbladet kiinnitti Yhdyspankin seteliäntiin huomiota seuraavasti: "Yhdyspankin setelit... laskettiin eilen liikkeeseen ensimmäistä kertaa. Uusilla sete-

leillä, muodoltaan suurempia kuin valtionpankin setelit, on melko kaunis ulkonäkö, eikä niiden sisäistä arwoakaan tarvitse kenenkään panna kyseenalaiseksi."

Omalaatuista kyllä 1860-luvulla ja vielä hyvän matkaa 1870-luvullakaan ei painettu 10 markan arvoisia seteleitä. Valtionpankki ei laskenut niitä liikkeeseen, ja kuten edellä on kerrottu, senaatti oli vuonna 1866 hylännyt Yhdyspankin anomuksen 10 markan setelien liikkeeseenlaskusta. Kolme vuotta myöhemmin Yhdyspankin tilintarkastajat kuitenkin ehdottivat, että pankin tuli uudestaan yrittää hankkia lupa laskea liikkeeseen "kymmenen markan arvoisia seteleitä, joiden tarve oli yli koko maan osoittautunut erittäin merkittäväksi". Johtokunta epäili

hankkeen onnistumista, mutta lähetti kuitenkin uuden anomuksen senaatille. Ikävä kyllä pahat aavistukset toteutuivat, sillä myös tämä toinen anomus hylättiin. Ensimmäiset 10 markan setelit laskettiin sittemmin liikkeeseen vuonna 1877 Suomen Pankin toimesta.

Setelikokko

Setelit luonnollisesti kuluvat kulkiessaan lompakosta toiseen, taskusta taskuun. Repaleiset ja likaiset setelit poistetaan tästä syystä käytöstä ja korvataan uusilla.

Helmikuussa 1872 Yhdyspankin toimesta poltettiin, valtion asiamiehen läsnäollessa, pääkonttorin kassan inventaarion yhteydessä pari sataa 100 markan, runsaat kuusisataa 25 markan ja noin tuhatviisisataa 15 markan seteliä, jotka kaikki olivat kuluneet käyttöön sopimattomiksi. Vuotta myöhemmin rovio oli vieläkin suurempi — silloin haihtui runsas tuhat 100 markan, tuhatyhdeksänsataa 25 markan ja neljätuhatkaksisataa 15 markan seteliä eli yhteensä 218 700 markkaa savuna ilmaan. Niiden tilalle laskettiin liikkeeseen uudet setelit. Kaiken kaikkiaan on poltettu lähes 200 000 kpl ensimmäisen annin seteleitä nimellisarvoltaan noin 4,5 milj. mk. Toisen annin seteleistä poltettiin runsaat 104 000 kpl, lähes 3,8 milj. markan arvosta.

Toisinaan sattui, että setelin omistaja esitti vain puolikkaan tai pienemmänkin osan setelistä ja halusi saada vaihdetuksi sen uuteen. Samoin kuin nykyisin, ei 1870-luvullakaan voitu repiä vanhaa seteliä kahtia ja yhtenä päivänä vaihtaa toinen puolikas ja toisena toinen kokonaisuksi uusiksi seteleiksi. Viime vuosisadan loppupuolella hallintoneuvosto joutui muutaman kerran ottamaan kantaa tällaisiin kysymyksiin.

Luotettava talonpoika

Pöytäkirjat osoittavat, että hallintoneuvoston käsiteltäviksi tulleissa setelinvaihtoasioissa pyrittiin aina antamaan asiakkaille se, mikä heille kuului. Siksi katsottiin usein läpi sormien niissäkin tapauksissa, joissa täyttä todistetta setelien vaihtamiseksi uusiin ei voitu esittää. Neuvostolla ei aina ollut niin "puhtaita papereita" tutkittavanaan kuin seuraava tapaus vuodelta 1875 osoittaa: "Emätoimikunta ilmoittaa, että Oulun sivukottorin toimesta on hiljattain lähetetty palasia kahdesta pankin setelistä, toiset 25 ja toiset 15 markan arvoisesta, jotka Pulkkilan kappeliseurakunnasta kotoisin oleva talonpoika Abraham Kajjankoski on jättänyt konttoriin ilmoittaen, että setelit, joita hän on säilyttänyt ulkona viljaläärissa, ovat siellä joutuneet hiirien poiskuljettamiksi ja siitä johtuneesta syystä tuhotuiksi, samalla anoen saada näitä palasia vastaan neljäkymmentä markkaa; ja vaikka vain osa setelien numeroa vasemmassa reunassa oli nähtävissä samoin vain osa johtajien nimestä, eikä todennäköisyyttä sille, että seteleistä puuttuville osille yritettäisiin vaatia lunastamista, ollut olemassa, pankkivaliokunta katsoo, huomioimalla seurakunnan papiston Abraham Kajjankosken persoonasta antaman hyvän arvosanan, kohtulliseksi hyväksyä hänen anomuksensa, valtuuttaen emätoimikunnan ryhtymään toimenpiteisiin sanottujen setelien lunastamiseksi."

Hallintoneuvosto pelaa palapeliä

Vuoden 1878 alussa Oulun konttori lähetti pääkonttoriin kahtena

eri lähetyksenä palasia 15 markan seteleistä sekä anomuksen saada vaihtaa ne jättäjien hyväksi kahdeksi uudeksi seteliksi. Hallintoneuvosto ryhtyi toimeen ja onnistui kokoamaan palaset yhdeksi ainoaksi seteliksi. Voidaan olettaa, että hallintoneuvoston jäsenten huulet levisivät tyytyväiseen hymyyn, kun neuvosto hienosti suoritetun salapoliisintyön tuloksena saattoi pyytää Oulun konttoria maksamaan 15 markkaa sille palasten jättäjälle, jolla oli seteliin suurempi oikeus. Tässä tapauksessa ilmeisenä tarkoituksena oli puijata pankilta 15 markkaa.

"Orihveden" rautatieaseman palon jälkeen syyskuussa 1886 neuvosto sai ryhtyä ratkaisemaan vieläkin pulmallisempaa palapeliä ja onnistui lopuksi kokoamaan kahdeksan 25 markan seteliä, jotka vaihdettiin uusiin. Tällä kertaa neuvosto kuitenkin totesi, että "mahdollisesti oli ollut kysymys useammastakin setelistä".

1890-luvulle päästäessä hallintoneuvosto oli ottanut kantaa pariinkymmeneen epäselvään setelilunastustapaukseen, joissa kulutus, hiiret, tulipalo, ilkivalta, kosteus ja koiran hampaat olivat

olleet syyvät setelien kurjaan kuntoon. Lähes 90%:ssa tapauksista setelit lunastettiin. Syynä siihen, ettei kaikkia anomuksia hyväksytty, oli lähinnä se, että niillä setelinosilla, joita ei tuotu nähtäväksi, oli "suurempi oikeus" kuin niillä, jotka lähetettiin lunastettaviksi.

15 markan seteli poistetaan käytöstä

Toukokuun 20. päivänä 1880 Senaatin päätöksellä määrättiin, että pankin oikeus antaa 15 markan seteleitä "tulisi päätymään 21. toukokuuta 1882, jonka seurauksena mainitusta päivästä lähtien Yhdyspankin Keskuskonttorissa, sivukonttoreissa ja agentuureissa olevat ja sinne tulevat 15 markan setelit tuli viipymättä mitätöidä tai tehdä jollain muulla tavalla käyttökelvottomiksi."

Hallintoneuvosto esitti asiaa käsitelleen kokouksen pöytäkirjassa valituksen siitä, että "Yhdyspankilta, joka neljäntoista vuoden ajan ja vain vähäisten 750 000 markan arvosta oli saanut laskea liikkeeseen 15 markan seteleitä, joka oikeus kuitenkin oli oleelli-

sesti myötävaikuttanut siihen, että pankki oli voinut perustaa sivukonttoreita vähemmän kansoitettuihin kaupunkeihin maan syrjäseuduilla, nyt . . . oli ryöstetty voimassa olevan, molempien valtiomahtien päätöksellä säädetyn pankkilain mukainen setelinantooikeus.”

Katkeruus senaatin päätöstä kohtaan oli ilmeinen. Pöytäkirjanote osoittaa samalla, että pankin johto piti omia seteleitä edelleen erittäin merkityksellisinä. Pikku-seteleistä oli tuolloin tuntuva puute maassa. Tästä syystä Yhdyspankin johto päätti pyrkiä pitämään 15 markan seteleitä kiertössä niin suuria määriä ja niin pitkän aikaa kuin suinkin mahdollista. Niinpä konttoreita kehoitettiin aina 21. toukokuuta 1882 asti laskemaan liikkeeseen kaikki kassassa olevat setelit. Mikään ei myöskään estänyt 15 markan seteleiden käyttöä tämän päivämäärän jälkeenkin ”täysikelpoisina maksuvälineinä mieheltä miehelle”, mutta jos sellainen seteli jätettäisiin pankkiin 21. toukokuuta 1882 jälkeen, se tulisi ehdottomasti lunastaa.

Väärennöksiä

Marraskuun kokouksessaan 1880 hallintoneuvoston oli otettava kantaa myös Yhdyspankin sete-

leiden väärennöksiin. Tämä asia oli jo vuosia huolestuttanut pankin johtoa. Pöytäkirjojen mukaan ensimmäinen pankin setelien väärentämisestä syytetty henkilö oli erään nimismiehen tytär, joka vuonna 1868 oli väärentänyt ja kaupannut 25 markan seteleitä. Hänet tavattiin itse teossa; myymäläapulainen havaitsi hänen maksaneen ostoksensa väärällä setelillä. Pojalle annettiin 50 markan rohkaisupalkkio. Myös asiaa hoitanut kaupunginviskaali sai palkkion ”vaivannäöstä seteliväärennöksen paljastamisesta ja väärentäjättären syytteeseen saamisesta”.

Yllä mainitussa kokouksessaan hallintoneuvosto totesi, etteivät ne syytteet, joita useat tuomioistuintimet olivat nostaneet väärentäjiä vastaan, olleet kyllin peloittavia, koska **y k s i t y i s p a n k k i e n** setelien väärentäminen ei johtanut sen ankarampaan rangaistukseen ”kuin oli määrätty toisen miehen nimen tahi sinetin poistamisesta, lisäämisestä tahi muuttamisesta — ts. neljäkymmenen hopeataalerin sakkoihin, vastaten 76 markkaa 80 penniä, sekä kunnian menetykseen.” Jotta muutos asiantilaan saataisiin, olivat muunlaiset toimenpiteet tarpeen.

Tässä yhteydessä kannattaa mainita, että laki oli erittäin ankara, kun kysymys oli **k e s k u s -**

p a n k i n setelien väärentämisestä. Meillä olivat voimassa vanhat ruotsinvallan aikaiset säädökset vuodelta 1747. Ne olivat varsin selvät ja täsmälliset. Ruotsin valtionpankin seteleitä koskevassa lainkohdassa sanottiin 1700-luvun loppupuoliskolla mm., että se joka seteleitä jäljentää, hirtettäköön, mutta sille, joka todistettavasti jäljentäjän paljastaa, maksettakoon neljäkymmenen tuhannen kuparitaalerin palkkio.

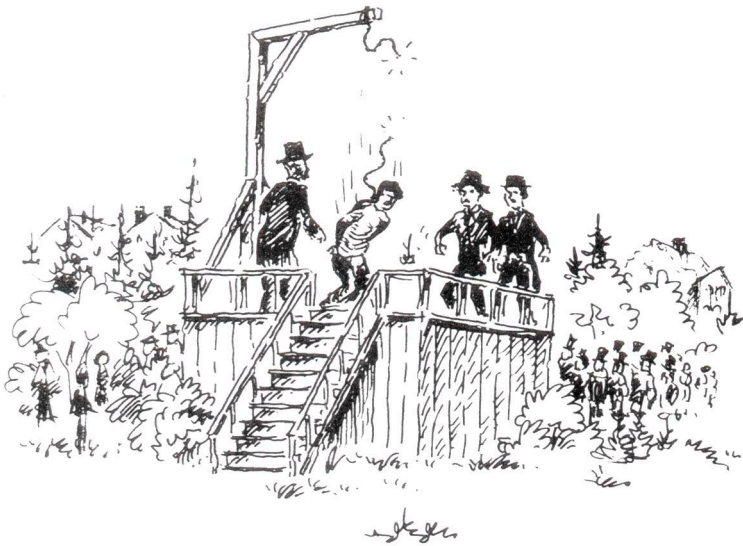
Menetti selkänahkansa seteli kädessä

Pari esimerkkiä osoittaa, että sanojen takana oli painoa. Luultavasti Ruotsin ja koko Euroopan ensimmäinen setelinväärennöstapaus sattui jo vuonna 1662. Kysymyksessä olivat Palmstruchin pankin setelit, nykymielessä maailman ensimmäiset paperirahat. Syytetyinä oli nuorukainen, joka oli muuntanut 100 taalerin setelin 200 taalerin arvoiseksi. Oikeus oli sitä mieltä, että oikea rangaistus teosta oli kuolemantuomio, mutta pojan nuoruuden vuoksi — hän oli omien sanojensa mukaan vain 14-vuotias — keskusteltiin myös mahdollisuudesta lieventää rangaistus julkiseksi kuritukseksi. Oikeus pohti rikosta uudelleen ja koska kyseessä oli kruunun metallirahaan verrattavissa olevan maksuvälineen arvon muutosyritys, oikeuden mielestä oli ”turvallisinta” kaikesta huolimatta tuomita nuorukainen kuolemaan.

Svean Hovioikeus ei kuitenkaan vahvistanut alioikeuden tuomiota. Poika tuomittiin sen sijaan seisomaan paaluun sidottuna tunnin ajaksi kolmena perättäisenä päivänä ”pankin seteli kädessä” ja menettämään selkänahkansa. Tuomio pantiin toimeen ja pöytäkirjoista voidaan lukea, kuinka myöhemmin maksettiin 6 2/5 äyriä hopeassa ”Ukolle joka löi poikaa, joka muunsi Krediivisetelin”.

Toinen makaaberi näytös esitettiin Ruotsissa 1830. Erään setelinväärentäjän, ”tavattoman pitkän ja romuluisen Miehen”, oli määrä maksaa tekonsa hengellään hirsipuussa ja kaikki oli valmista tuomion täytäntöön panoa varten. Köysi kuitenkin katkesi ja mies

putosi maahan. "Onnettoman jalka murtui putouksessa ja sittemmin hänet armahdettiin elinkauttiseen linnaan".

Tähän verrattuna yksityispankkien setelien väärentämisestä annettu rangaistus — sakot ja kunnian menettäminen — oli kieltämättä lievä. Kuitenkin jo paljon ennen kuin Suomi 1860-luvulla sai omat setelinsä, kuolemantuomio rangaistuksena oli meillä poistettu käytännöstä. Niinpä vuonna 1826 asetuksen mukaan kuolemantuomitut henkilöt armahdettiin ja lähetettiin Siperiaan. Toisin sanoen maassamme ei hirtetty eikä teiltä ketään keskuspankin setelien väärentämisen johdosta.

Uudet setelit tarpeen

Yhdyspankin johto oli pitkään pohtinut usein toistunutta väärentämisiongelmaa ja tullut siihen tu-

lokseen, että paras ratkaisu olisi painattaa kokonaan uudet setelit, jotka ulkonäöltään ja valmistustekniikaltaan olisivat sellaisia, että niiden jäljentäminen tulisi erittäin vaikeaksi. Uusien seteleiden suunnittelu annettiin taiteilija Jac. Ahrenbergille, sittemmin kuuluisalle arkkitehdille ja pidetylle kirjailijalle. Hänen seteliluonnoksiaan tutkittiin huolella hallintoneuvoston kokouksessa marraskuussa 1880.

Neuvosto kommentoi asiaa melko kriittisesti. 25 markan setelissä tuli setelin arvon kohdalla käyttää selvempää s-kirjainta, muuten arvo voitaisiin tulkita väärin ja lukea "wiilikolmatta". Myös 100 markan seteliin neuvosto halusi tehdä suurehkon muutoksen — teksti Föreningsbanken i Finland tuli olla mustalla. Tätä Ahrenberg ei hyväksynyt, vaan väitti, että somitelma kärsisi muutoksesta, min-

kä lisäksi seteli olisi helpommin väärennettävissä, jos tekstiä "i Finland" ei painettaisi vihreällä. Neuvosto myöntyi Ahrenbergin tahtoon ja valtuutti johtokunnan anomaan senaatilta lupaa saada laskea uudet setelit liikkeeseen ehdotelman mukaisesti.

Toinen anti vuonna 1882

Toiseen antiin kuului vain kahdenlaisia seteleitä — 25 markan ja 100 markan seteleitä. Edellisiä laskettiin liikkeeseen kaikkiaan 88 700 kappaletta vuosina 1882—92 ja jälkimmäisiä samoina vuosina 15 800 kappaletta. Pääkonttori lähetti sivukonttoreille uusien setelien näytekappaleet syyskuun 18. päivänä vuonna 1882. Ensimmäisen annin setelien tavoin nämäkin setelit poistettiin käytöstä 21. toulukuuta 1892.

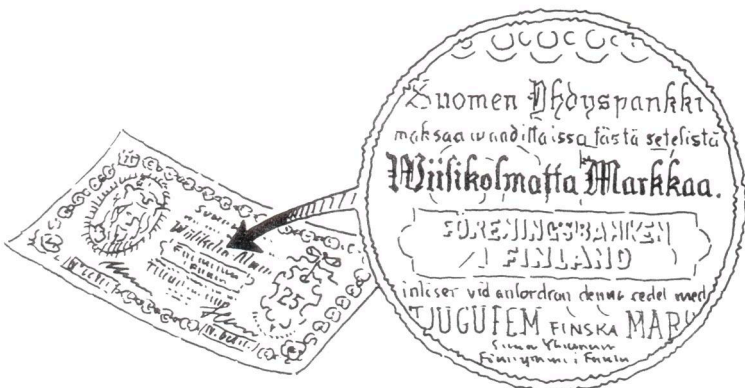
25 markan seteli

25 markan pitkistä virallisesta määrittelystä (siv. 14—15) voitaneen lainata seuraavat setelin etupuolta kuvaavat rivit: "... Wasemmalla puolella tekstiä nähdään soikeassa raamissa pää, kuwaawa Tapiota, metsän haltiaa: oikealla, sidenauhain kannattamassa kurekilwessä setelin arwo numeroilla osoitettuna ..."

25 markan setelin takasivu kuvailtiin mm. seuraavasti: "... keskellä näkyy soikea, suomalaista maisemaa (koskea) kuwaawa taulu. Taulua ympäröipi raami, koristettu pienillä pyörönympyriäisillä pohjilla, joissa setelin arwo 25 osoitetaan numeroilla ..."

100 markan seteli

Sadan markan setelistä annetaan mm. seuraava virallinen kuvaus: "... Tekstin wasemmalla puolella on runsaasti koristetun soikean raamin sisässä naisen kuwa, esittäwä Pohjolan tytärtä, joka kehää kultaa tähdistä, oikealla kaupan, maanwiljelyksen, teollisuuden ja merenkulun wertauskuvilla ympäröity pyöreä kilpi, jonka keskessä wähemmässä suorakulmaisessa kilwessä on setelin arwo numeroilla (100) osoitettu ..."

Ja lopuksi osa nurjan puolen pitkästä kuvauksesta: "... Kummallakin puolella keskikoristetta nähdään kaksi taulua. Vasemmanpuolinen, joka ilmoittaa pankin alikonttorit ja sen pääkonttorin, on järjestetty täten: Ylinnä seisoo sana "Filialer", sen alla luetaan niitten kaupunkien nimet, joissa nämä filialit eli alikonttorit owat."

Painettiin Lontoossa

Lontoolainen yritys Bradbury, Wilkinson & Co painoi setelit keskittyen nimenomaan niiden värentämisen vaikeuttamiseen. Myös Suomen Pankki turvautui myöhemmin tähän tunnettuun lontoolaisyritykseen, jonka patentoiman painomenetelmän ansiosta seteleiden jäljentäminen oli erittäin vaikeaa.

Niin ulkonaisesti kuin teknisestikin Yhdyspankin vuoden 1882 seteleitä voidaan pitää harvinaisen onnistuneina. Esim. Uusi Suometar kirjoitti näin: "Yhdyspankin uusia setelejä 100 ja 25 markan arwoisia tullee kentiesi muutamien päiwien perästä liikkeessä näkywiin. Nämä setelit, joista edelliset owat punaisia ja jälkimmäiset sinisiä, owat walmistetut Bradbury, Wilkinson & Kump, tehtaassa Lontoossa, sekä owat hienotekoisia ja siewiä. Sama toimi-nimi on myös laittanut seteleitä Ruotsiin ja Norjaan". Ne laskettiin liikkeeseen sitä mukaan kuin ensimmäisen annin seteleitä palautettiin pankkiin.

Seteleiden elinajasta tuli lyhyt. Vuoden 1886 pankkilaki varasi ainoastaan Suomen Pankille oikeuden laskea seteleitä liikkeeseen. Yhdyspankin piti näin ollen vetää omat setelinsä käytöstä 21. touko-

kuuta 1892. Eräs syy siihen, että liikepankeilta otettiin lupa laskea seteleitä liikkeeseen oli, että keskuspankki oli lakannut ottamasta vastaan talletuksia. Valtiovallan kannalta katsoen tämä antoi liikepankeille niin paljon paremmat toimintamahdollisuudet, etteivät ne enää tarvinneet omia seteleitään.

Todettakoon, että Yhdyspankki oli maamme ainoa liikepankki, joka käytti hyväksi setelinanto-oikeutta. Tosin Pohjoismaiden Osakepankki Kauppaa ja Teollisuutta varten, joka perustettiin 1872, oli toukokuussa 1874 saanut luvan laskea liikkeeseen 100 ja 500 markan seteleitä, mutta se ei käyttänyt tätä oikeuttaan. Seteleistä valmistettiin vain lyijykynäluonnokset (kuva yllä).

Harvinaisia seteleitä . . .

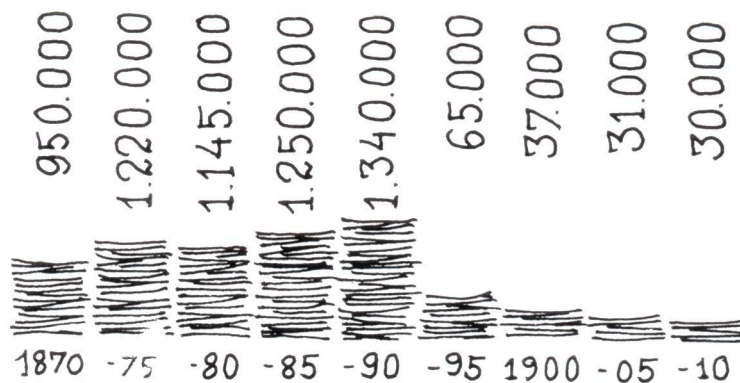
Kaiken kaikkiaan Yhdyspankki ehti käyttää setelinanto-oikeuttaan vain neljännesvuosisadan ajan. Liikkeessä oleva setelistö oli suurimmillaan 1,4 miljoonaa markkaa vuonna 1883. Vielä vuonna 1891, vuotta ennen kuin setelinanto-oikeus lakkautettiin, liikkeessä oli seteleitä 1,2 miljoonan markan arvosta, mutta sen jälkeen

määrä laski varsin nopeasti, koska seteleitä tuotiin pankkiin lunastettaviksi. Vuonna 1893 seteleitä oli liikkeessä enää 130 000 markkaa. Määrä laski tämän jälkeen jatkuvasti ja oli vuonna 1911 vain runsaat 29 000 markkaa sekä pysyi sitten muuttumattomana 1930-luvun alkuun asti, jolloin setelit poistettiin pankin kirjanpidosta (kuvio alla).

Vuoden 1932 vuosikertomuksen mukaan lunastamaton setelistö oli tuolloin 29 365 markkaa, käsittäen ensimmäisestä annista 18 kpl 100 markan, 276 kpl 25 markan ja 671 kpl 15 markan seteliä. Toisen annin seteleistä jäi lunastamatta 31 kpl 100 markan ja 300 kpl 25 markan seteliä. Luultavaa on, että monet näistä seteleistä turmeltuvat jo 1800-luvulla kosteuden ja tulipalojen johdosta; 1900-luvun rauhattomina vuosina tuli ja muut tuhot vähensivät edelleen jäljelle jääneitä seteleitä.

. . . korkea arvo

Yhdyspankin seteleiden arvoa on nykyisin vaikea arvioida rahassa. Kaikesta päätellen seteleitä on jäljellä erittäin vähän, osa on keräilijöiden kätköissä, osa ehkä kokonaan unohtuissa. Ensimmäisen

mäisen annin numerolla 1 varusteista 15, 25 ja 100 markan seteleistä on jo kerrottu; pankki lahjoitti ne vuonna 1867 Helsingin Yliopistolle ja ne kuuluvat nyt Kansallismuseon kokoelmiin. Yhdyspankin omassa museossa on pieni kokoelma, joka käsittää kaikkiaan kymmenkunta seteliä.

Kannattanee vielä mainita eräs täydellinen pankin setelien kokoelma, siitäkin huolimatta, että sinne tallennettuja seteleitä ei todennäköisesti ihmissilmä enää näe eivätkä ne ehkä koskaan tule päivänvaloon. Vuonna 1897 Yhdyspankki alkoi rakennuttaa uutta

pääkonttoriaan Aleksanterinkatu 36:een Helsingissä. Hallintoneuvoston pöytäkirjaan 17. helmikuuta 1897 on kirjoitettu, että talon peruskivi muurattaisiin ”20. päivänä kuluva helmikuuta klo 9.00 aamupäivällä . . . ja että peruskiven alle sijoitettaisiin kuparilattikko, joka sisältää mallikappaleen pankin säännöistä, yhden kappaleen jokaista pankin liikkeeseen laskemaa seteliä sekä peruskivenlaskupäivää koskevat asiakirjat . . .”

Näiden sisäänmuurattujen setelien kohtalosta ei voida varmuudella sanoa mitään — ehkä ne

ovat kuten niin monet muutkin ”kosteuden turmelemia” tai muulla tavalla tuhoutuneita. Voimme vain todeta, että ne setelit, jotka ovat selviytyneet kokonaisen vuosisadan myrskyistä ja joita siis edelleen säilytetään eri puolilla, ovat erittäin harvinaisia asiakappaleita ajoilta, jolloin setelinannon katsottiin olevan liikepankin perustamisen ja toiminnan jatkuvuuden edellytys.

Hilding Nyström

LÄHDEKIRJALLISUUS

Granfelt, G.: *Suomen Yhdys-Pankki 1862—1912*, Helsinki 1912
 Heikel, Felix: *Pohjoismaiden Osakepankki Kauppaa ja Teollisuutta varten 1872—1919*, Helsinki 1922
Kansakunnan historia 5, Porvoo 1974
 Lagerqvist, Lars O. — Nathorst-Böös, Ernst: *Sedlar*, Tukholma 1971
 Lindorm, Erik: *Ett folk på marsch 1810—1872*, Tukholma 1961

Myntboken 1975, Tukholma 1974
 Pasanen, Jorma: *Rahakirja*, Helsinki 1968
 Pipping, Hugo E.: *Sata vuotta pankkitoimintaa*, Helsinki 1962
 Pipping, Hugo E.: *Tillkomsten och utvecklingen av privatbankernas sedelutgivningsrätt i Finland. Ekonomiska Samfundets Tidskrift*, 12/1928

Platbärzdis, Aleksandrs: *Sveriges första banksedlar*, Tukholma 1960
 Selinheimo, O. K.: *Rahatieteen opas*, Helsinki 1948
Suomen kotimaiset setelityypit 1809—1951, Suomen Pankin julkaisu, Helsinki 1952

*
Päivälehdet 1860—92. Yhdyspankin arkiston asiakirjat.

